

Bir ismin etnografisi: İmroz'dan Gökçeada'ya[†]Hasan Münüsoğlu^{1*}¹ Arş. Gör. Dr. | Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halkbilimi Bölümü, Ankara - Türkiye

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Hasan Münüsoğlu

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi

Halkbilimi Bölümü

06100 Sıhhiye, Ankara/Türkiye

E-posta: hasanmunusoglu@gmail.com

Alındı/Received: 06 Nisan / April 2020 | Düzeltildi/Revised: 9 Haziran / June 2021 | Kabul/Accepted: 10 Haziran / June 2021 | Yayımlandı/Published: 28 Haziran / June 2021

Öz

Yer adları (toponimi) hem kültürel hem politik anlamda önemlidir. Kültürel anlamda, yerli halk açısından bellek, kimlik ve aidiyet göstergesidir. Politik açıdan ise iktidarın gücünü ve ideolojisini uyguladığı alanlardır. Bu sebeple, zaman zaman farklı toponimler karşı karşıya gelirler. Böylelikle iktidarlar, uygun görmedikleri yer adlarını değiştirirlerken, yeni isim karşısında yerel halk eski ismi kullanmaya devam ederek bir bellek alanı oluşturur. Dolayısıyla isim hatırlamanın bir öznesine dönüşür. İmroz'un hikayesi de bu duruma örnektir. Lozan Antlaşması ile Türkiye'ye dahil edilen ancak halkı nüfus mübadelesi dışında bırakılan İmroz, 1920'lerden itibaren adalı Rumları derinden etkileyen olumsuz uygulamalara maruz kalmıştır. Bunlar arasında Yunanca eğitimin kısıtlanması, kamulaştırma ve Tarım açığı cezaevi açılması öne çıkan uygulamalardır. Diğer tarafta, önceden tüm halkı Rum Ortodoks olan adaya, Türkiye'nin çeşitli insanların iskân edilmesiyle, adanın demografisi değişmeye başlamıştır. Ardından adalılar da dışarıya göç etmeleriyle birlikte Rum nüfus azınlık durumuna düşmüştür. 1970 yılında ise Türk Müslüman nüfusun çoğunluk olduğu adanın adı Türkçeleştirilerek Gökçeada olarak değiştirilmiştir. Bu tarihten öncesinde hiçbir yerde "Gökçeada" ismi bulunmamaktadır. Bu ismin komşu ada "Bozcaada"nın ismiyle uyumlu olması için tercih edilmiş olması muhtemeldir. İmrozlular açısından Gökçeada, adada yaşanan olumsuzlukları çağrıştırmaktadır. Bu sebeple bu ismi kullanmamaktadırlar. İmroz ise kültürel kimliklerinin bir parçası, özel memleketlerinin adıdır. Bu çalışmada, toponimi mühendisliği ekseninde Türkiye'de uygulanan politikanın bir uzantısı olarak İmroz-Gökçeada örneği, alan araştırmasıyla elde edilen veriler çerçevesinde ele alınacaktır. Bu sayede isim, bellek ve kimlik ilişkisinin anlaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Kimlik, bellek, toponimi, İmroz, Gökçeada, Rumlar

The ethnography of a name: From Imbros to Gökçeada**Abstract**

Toponymy is a politically and culturally significant issue. To locals, it is a sign of memory, identity, and a sense of belonging. As for the political side, it is the scope of government to implement its power and ideology. That is why toponymies may time to time encounter. While governments try to rename the toponymies, the local residents, opposing to the new name, use the old name and form an area of memory. As a result, the name becomes the subject of remembrance. The history of Imbros can be an instance on the matter. Imbros, retroceded to Turkey by Greece, but was excluded from the exchange population with Treaty of Lausanne was exposed to negative implementations. Among them were the restrictions against education in Greek language, expropriation and the foundation of Open Agricultural Prison. On the other hand, the government changed the demography of the island by bringing new settlers from Trabzon, Muğla, Burdur and Çanakkale. In this period, most of Greek islanders immigrated abroad and the Greek population became numerically a minority. In 1970 Turkish government Turkified the name of the island as Gökçeada. Before that date, Gökçeada had not had any meaning both for the locals or the new settlers. It must have been chosen to show resemblance to its neighbor island, Bozcaada. From Imbrosians' perspective Gökçeada recalls bad memories and is not opted for usage. Imbros, on the other hand, is a part of their cultural identity and homeland. This study focuses on toponymy engineering in the case of Imbros-Gökçeada and thus it aims to understand the relation between toponymy, memory and identity.

Key words: Identity, memory, toponymy, Imbros, Gökçeada, Greeks

Giriş

Özel bir nesneye, bölgeye ya da kişiye verilsin, isimler yalnızca bir kelimenin sahip olduğu anlamı bünyelerinde barındırmazlar. Ya da nesnelere sadece isimlerini bilmek yeterli olmaz. Daniel L. Schacter (2010) kitabının girişinde, Gabriel Garcia Marquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık* kitabında geçen, unutmaya hastalığına yakalanan toplumun nesnelere önce isimlerini, ardından ne işe yaradıklarını not ettikleri bölümü alıntılar. Böylelikle yazar, isim, işlev ve bellek üçgeninin önemini

[†] Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu danışmanlığında 2017 yılında tamamlanan "Kültürel Bellek Bağlamında İmrozlu Kimliği Üzerine Etnografik Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Makalede de sözü geçen alan araştırması 2010-2015 yılları arasında İmroz (Gökçeada) ve Atina, Yunanistan'da gerçekleştirilmiştir.

This research was produced from the author's PhD thesis titled "An Ethnographic Research on Imbrosian Identity in the Context of Cultural Memory" which was completed in 2017 under the supervision of Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu at the Ankara University Graduate School of Social Sciences.

göstermeye çalışmaktadır. Buradaki “işlev” kavramını nesnelere pratik kullanımından daha geniş bir anlam yelpazesi içinde düşünmek gerekir. Örneğin, isim, belirli bir topluluk için, dışarıdan fark edilmeyecek ya da anlaşılacak şekilde, yoğun bir anlama sahip olabilir. Ya da benzer işleve sahip ancak özgül örnekler oluşturan nesnelere de bunlardan birisi olabilir. Örneğin bayrak, milliyetçilik ideolojisinin ardından kutsallık atfedilen bir nesne olmuştur. “Beyrak” kelimesi kullanıldığında da birçok kişinin kafasında belirecek olan şey, bir devleti, bir milleti simgeleyen bir bez üzerine işlenmiş rengârenk desenlerdir. Ancak önüne bir “millet” ismi konulduğunda, o millete mensup bir kişi için bu nesne bir “bez” olmaktan çıkıp, “kutsal”, tarihsel bir arka plana sahip, saygıda kusur edilmeyen, uğruna can verilebilecek yoğun anlamlı bir “varlığa” dönüşecektir. Ki o birey bu hissiyatında yalnızca olmayacaktır. Binlerce, milyonlarca kişi benzer bir hisle aynı nesne etrafında buluşacaktır. Bu, isimlendirilen bir nesnenin, kimlik ile ilişkisini göstermektedir. Aynı kimliğe mensup ve o kimliği sahiplenen bireyler arasındaki belirli isimlendirmeler, referans ettiği nesnenin üzerinden simgesel bir ortaklığın kısaca ifade edilmesi olabilir. Bununla birlikte ve buna bağlı olarak, kullanılan isim, yalnızca şimdiki zamana değil, belki de daha önemli bir şekilde, geçmişe göndermede bulunur. Böylelikle isim zaman-aşırı bir özellik kazanmış olur. Bu yüzden bazı isimler gruplar için büyük öneme sahiptir. Bu sebeple de kimliklerin çatıştığı noktalarda, fiziki bir mücadeleyle beraber bu simgesel öneme sahip alanda da savaşım yaşanır. Kazanan taraf, hükümdarlığının onaylanması ve kudretini sergilemesi için bu simgesel unsurlarda değişiklikler gerçekleştirir. Bu durumun ulus devletlerle ortaya çıktığını düşünmek yanlış olur. Eski çağlardan beri iktidarların, toplumların ve hatta toplulukların simgeler üzerinden savaşı var olmuştur. Kutsal mekanlar ve ibadet yerleri bunlar arasında yer alır. Örneğin Atina’daki Akropolis’in antik Yunan tapınağından Katolik kilisesine ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de camiye dönüştürülmesi yukarıda bahsedilen simgeler üzerinden iktidar savaşımını göstermektedir. Günümüze kalan bazı yapılarda bunların izlerini görmek hâlâ mümkündür.

Bu çalışma uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında bulunan, ardından Yunanistan’ın resmî, İngiltere’nin fiilî yönetimine giren ve Lozan Antlaşmasıyla Türkiye sınırlarına katılan İmroz adasını ve burada uygulanan toponimi mühendisliğini ele almaktadır. İmroz ismi, Rumların kendilerini tanımladıkları önemli bir unsur ve geçmişleriyle kurdukları bağıdır. Bu sebeple adada gerçekleşen isim değişiklikleri ve adalıkların durum karşısındaki konumlanışları etnik kimlik açısından önem taşımaktadır ve isim, bellek, kimlik ilişkisini örneklemektedir.

Toponimi ve Türkiye’de toponimi mühendisliği

Yer adları simgesel öneme sahiptirler. Çünkü bölgeler, insan topluluklarının diğer üyelerle paylaştığı, bu paylaşım esnasında ortak kültür ekseninde birleştiği ve dolayısıyla “kimliksel özdeşliği” sağlayan/sağladığına inanılan mekânlardır. Yer adları (toponimi) dağ, ova, plato, nehir gibi doğal alanlardan, şehir, köy, kasaba, sokak gibi yerleşim yerlerine kadar geniş bir alanı kapsar. Müze, anıt gibi sembol mekanlar da bu kapsama dahildirler (Gülbetekin, 2017). Sevan Nişanyan TESEV için hazırladığı *Hayali Coğrafyalar* kitabında, kimliğin bir unsuru olması yanında yer adlarının öne çıkan diğer özelliklerini sıralar. Bunlardan birincisi “yer adları anlamdan bağımsızdır.” Kelime olarak yer adının orijinal anlamı unutulsa ya da değişse de kullanılmaya devam eder. İkincisi, yer adının köken aldığı bir dil yok olsa dahi, kelime olarak yaşamayı sürdürür. Dolayısıyla yer adları uzun ömürlüdür. İnsanlığın ve/veya toplumun geçmişine ışık tuttuğu için, yer adları kültürel mirastır (Nişanyan, 2011).

Bu bakımdan iktidar mekanizması tarafından uygun görülmemesi halinde bu mekânlarda zora dayalı fiziki ve simgesel değişiklikler gerçekleştirilmek istenilebilir. Bunun için de askeri, siyasi uygulamalar hayata geçirilebilir. Sonunda da bir bellek operasyonu niyetiyle, yer adı değiştirilebilir. Dolayısıyla yer adlarının değiştirilmesi “mekânsal/belleksel bir ideolojik aygıt olarak kabul edilebilir” (Çoban, 2013).

19. yüzyıla damgasını vuran ve 20. yüzyılın ideolojisi haline gelen milliyetçilik, bünyesinde barındırdığı insan dinamiğine dair özdeşlik kaygısı taşıırken, dışında kalan unsurlarla ilgili olarak da farklı şekillerde müdahaleyi her zaman bir alternatif olarak elinin altında tutmuştur (Hobsbawn, 1995; Smith, 2002; Anderson, 2009; Aydın, 2009). Yer adları da bu müdahale edilen alanlardan bir tanesidir. Dünyanın pek çok ülkesinde rastlanan yer adlarının değiştirilmesi uygulaması, resmî uygulanır bir politika haline gelmiştir¹. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarındaki milliyetçilikle birlikte, zaman zaman sekteye uğrasa da Anadolu coğrafyasında yer adlarına müdahale bir politika olarak benimsenmiştir. Bu sebeple Murat Koraltürk (2003) bunu *tepkisel milliyetçilik* olarak değerlendirirken, Kerem Öktem (2008) *toponimi mühendisliği* olarak nitelemiştir. Öktem Türkiye’de isim değiştirme politikasının bölgeyi boşaltma ve yeniden nüfuslandırma ile yakın ilişkisi olduğunu söyleyerek, bunun 1990’lara kadar dört dalga halinde yaşandığını belirtir. Birinci dalga İmparatorluğun son dönemi olan 1915-1922; ikincisi cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok partili sisteme kadar ki dönem, Öktem’in ifadesiyle altyapının hazırlandığı 1922-1950 yılları arası, üçüncüsü Demokrat Parti iktidarından 12 Eylül Darbesine kadar

¹ İsrail örneği için bkz. Azaryahu ve Golan, 2001.

olan 1950-1980 arası ve son olarak 1980 sonrası dönem.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk sistematik uygulama 1915 yılında gerçekleşmiştir. Bazı şehir, kasaba köy gibi yerleşim yerlerinin isimleri Osmanlılıkla ilgisi olmadığından ya da telaffuzundan kaynaklı bir genelgeyle değiştirilmiştir (Çoban, 2013). 1916 yılı Başkumandan vekili Enver Paşa yayımladığı talimatnamede "Memalik-i Osmaniyyede Ermenice, Rumca ve Bulgarca, hasılı İslam olmayan milletler lisanıyla yadedilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir, ilah. bilcümle isimlerin Türkçeye tahvili mukarrerdir. Şu müsaid zamanımızdan süratle istifade edilerek bu maksadın fiile konması hususunda himmetinizi rica ederim." (Nişanyan, 2011, s. 41) diyerek yer adlarının İslami bir "millete" ait olup olmamasına bakılarak değiştirilmesini istemiştir. Daha sonra bu İslami olma kriteri de kalkacak ve Kürtçe, Arapça, Lazca, Gürcüce yer adları da değiştirilecektir. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Latin harflerinin kullanılmasına geçilince *Genel Türkiye Haritası* bu harflerle basılmış, 1933 yılında *Köylerimiz* isimli yayın İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Yine bu süreçte Ankara'nın isminin *Gaziyuva*, *Atatürk Kent*, *Gazi Mustafa Kemal* olarak değiştirilmesi de teklif edilmiştir (Öktem, 2008). 1940'lı yıllarda yer adlarında değişiklik yapılmak istenmişse de konjonktür yüzünden hayata geçirilememiştir. İçişleri Bakanlığı yetkilisi Fikri Gökçeer bu durumu 1984 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen "Türk Yer Adları Sempozyumu" açılışında yaptığı konuşmada şu şekilde ifade etmektedir:

1940'lı yıllarda konunun millî varlığımız ile yakın ilgisi görülmüş ve meskun yer adları ile tabii yer adlarının Türkçe adlarla değiştirilmesi bir Devlet politikası olarak benimsenmiştir. Aynı yıllarda Bakanlığımızca yapılan bir genelge ile yabancı dil ve kökenlerden gelen yer adlarının belirlenmesi ve düzenlenecek dosyaların Bakanlığa gönderilmesi Valiliklerden istenmiştir.

1942 yılından itibaren illerden gelen dosyalar incelenmeye başlamış ancak İkinci Dünya savaşının yarattığı güçlükler ve karışıklıklar nedeni ile 1956 yılına kadar ad değiştirme çalışması yapılamamıştır.

1956 yılında sistematik ve "bilimsel" bir şekilde yer isimlerinin Türkçeleştirilmesi amacıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Milli Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Bayındırlık Bakanlığı, Tapu Kadastro Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türk Dil Kurumu'ndan gelen temsilciler toplanmış ve

İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Ad Değiştirme İhtisas Kurulu"nu kurmuşlardır. Bu Kurul 1957 yılından itibaren çalışmalarına başlamıştır. Bu girişimden sonra yüzlerce yerleşim biriminin ve çevre yerlerin isimleri Türkçeleştirilmiştir. Gökçeer'in verdiği rakamlara göre Kurul 1957-1978 yılları arasında incelenen 35000 köy adından 14819'unun, 39000 köy bağlısının da 12884'ünün adı değiştirilmiştir (Gökçeer, 1984). Buna göre Kurul incelediği dosyaların neredeyse yarısını değiştirmiştir. Kurul hızını alamamış olacak ki, tarih değeri olan yer adlarını da değiştirmiş ve bu nedenle Başbakanlık tarafından çalışmaları 1978 yılında durdurulmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında kurul tekrar faaliyete geçirilmiştir.

Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren din temelli başlayan yer adları değiştirme politikası, daralarak dil eksenli bir hale dönüşmüştür. Bu Türk milliyetçiliğinin de son 100 yıllık tarihsel serüvenine paralellik göstermektedir. Dolayısıyla İmroz isminin ve köy adlarının değiştirilmesi *toponimi mühendisliği*nin bir uzantısıdır. Ama bunu önceleyen ise mübadele dışında kalması sebebiyle adadaki Rum nüfus yoğunluğunu ortadan kaldıran, bir boyutuyla "artakalan" bir "demografi mühendisliği"nin olduğunu da söylemek gerekir. Buradan hareketle İmroz'un durumuna bakabiliriz.

Bir toponimi mühendisliği uygulaması: İmroz'dan Gökçeada'ya

2013 yılında Atina'daki *İmrozlular Derneği*nde bir mimarlık ofisi tarafından yürütülen adanın geleceğine yönelik gönüllülük projesinin sunumu gerçekleştirildi. Türkiye'den bu etkinlik için gelen proje yürütücüleri sunumları boyunca adaya hitaben "Gökçeada" ifadesini kullandılar. Sunumlar tamamlanınca dernek eski başkanı Kostas söz alarak, proje içeriğine değinmeden önce, adanın ismiyle ilgili bir uyarıda bulundu. Kostas, kendileri açısından adanın isminin *Gökçeada* olmadığını *İmroz* olduğunu, *Gökçeada* kelimesinin adanın yerlilerinde kötü düşünceleri hatırlattığını kibar bir şekilde dile getirdi. Sunum sahipleri ise bunun farkında olmadıklarını belirterek mahcubiyetlerini iletiler. Elbette dışarıdan bakıldığında adanın resmî ismi olan *Gökçeada*'nın kullanılması normal bir durumdur. *İmroz* ise "turizm" amacıyla kullanılabilir. Ama emik bir bakışla değerlendirildiğinde yani İmrozlu Rumların perspektifinden bakıldığında, yer ismi bir kimlik göstergesi veya Gökçeada kelimesiyle ilgili yukarıda Kostas'ın kısaca özetlediği şekilde "büyük bir travmanın" hatırlatıcısı olabilir.

Bu travma, İmroz'un, Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye'ye tekrar dahil edilmesinin ve Nüfus Mübadelesi dışında bırakılmasının ardından başlamıştır. İmroz stratejik pozisyonu yüzünden, savaş döneminde hem

Yunanistan'ın hem de İngiltere'nin karargahlarından birisi olarak kullanılmıştır. Savaş sonrasında, Lozan görüşmelerinde, karşı girişimlere rağmen, Türkiye'nin ısrarı ile ada Türkiye sınırlarına dahil olmuştur. İstanbul ve Bozcaada ile birlikte İmroz, antlaşma sonucunda kararlaştırılan Nüfus Mübadelesi'nin dışında bırakılmıştır. Bu uygulama, adanın Rum nüfusunun varlığının ve sürekliliğinin uluslararası boyutta garanti altına alınması anlamına gelmekteydi. Ancak çok zaman geçmeden başlayan uygulamalar adada değişimlere sebep olmuştur. Bunlar arasında eğitimde kullanılan Yunancanın koşullara bağlanarak sınırlandırılması, adada askeri birliğin kurulması, açık cezaevinin açılması, arazilerin kamulaştırılması ve adaya dışardan yerleşimcilerin taşınması sayılabilir (Alexandris, 1980; Beşe Erginsoy, 2006). Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan gerginlikler doğrudan ada halkına yansımış, gündelik yaşam doğrudan etkilenmiştir. Bu olaylar neticesinde Rumların büyük bir kısmı başta Yunanistan olmak üzere yurtdışına göç etmişlerdir. Gittikleri yerlerde dayanışma dernekleri kurarak bir aradalıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. Kurulan bütün derneklerde *İmroz* adı vurgulanmıştır: *İmrozlular Derneği* (Atina), *Makedonya ve Trakya İmrozlular Birliği*, *Almanya İmrozlular Derneği*, *Melbourne İmrozlular Derneği* bunlar arasında sayılabilir (Beşe Erginsoy, 2006; Tansuğ, 2012).

Bu noktada kültürel kimlik ve diaspora ilişkisine bakmak yararlı olacaktır. Richard Jenkins'e (2016, s. 20) göre "[...] kimlik, minimal olarak, bireylerin ve kolektiflerin sosyal ilişkilerinde, diğer bireyler ve kolektiflerle aralarında bulunan ayırım şekilleri olarak tanımlanabilir..." Bireyler arasındaki, kolektifler arasındaki, bireyler ile kolektifler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin sistematik kuruluşu ve ifadesidir.

İlişkiselliğe duyduğu ihtiyaç sebebiyle kimlik tanımlanmış, çerçevesi netleştirilmiş bir olgunun ötesinde bir "olma" halidir (Hall, 1998). Stuart Hall, kimliğin geçmiş vurgusuna rağmen aynı zamanda geleceğe ait olduğunu ifade eder. Bu anlamda, yazarın ifadesiyle "geçmişin geri alınmasından çok uzaktırlar." Kimlik bireyi, topluluğu konumlayan ve bu konumlanmış durumların adıdır (Hall, 1998). Göçmenlerin diasporada kimlik konumlanmalarında memleket referansı başka bir ifadeyle *nostalji* bunu örnekler. Svetlana Boym (2009, s. 358), üç tür nostaljik birey betimler:

[...] nostaljik biri için, yitirilmiş ev ve dışarıdaki ev genellikle tekinsiz görünür. Yeniden kurucu nostaljikler bir zamanlar ev gibi olan şeyin tekinsiz ve ürkütücü veçhelerini kabul etmezler. Düşünsel nostaljikler ise her yeri bire bir eve benzetirler, ikizler ve hayaletlerle birlikte bir arada yaşamaya çalışırlar.

İmrozlular örneğinde Boym'un sınıflandırmalarının farklı örneklerini kuşaklar arasında görmek mümkündür. Adadan ayrılan birinci kuşak ilk sınıflamaya yakınen günümüz genç kuşakları, İmroz dışında doğup büyüdükleri ve geçmişte yaşananlara maruz kalmadıklarından olsa gerek, üçüncüsüne yakındırlar. Ancak hepsi için ortak nokta, çağrıştırdıkları farklı olsa da adanın isminin değiştirilmesidir.

Adalılar için ada isminin *İmroz*'dan *Gökçeada*'ya geçişi bir dönüm noktasına işaret eder. Adanın ismi 1970'lere kadar hem halk dilinde hem de resmî kaynaklarda *İmroz* olarak yüzlerce yıl boyunca kullanılmıştır. İsmi Yunan mitolojisindeki tanrı *Imbramos/Imbrasos*'a dayandırılan, "kısır topraklar üzerindeki bereket" anlamına geldiği aktarılan, Homeros'un destanında geçen kadim bir yerdir ada (Birkalan Gedik, 2010). Dolayısıyla adalılar kimliğinde bu kadim coğrafyaya bağlılık hayati bir noktadadır. Bu bakımdan adalılar *İmroz* isminin kullanılmasına özel önem verirler. Bir örnek olarak, Adalı Maria, yıllar önce tez araştırması için kendisinden yardım talep eden bir araştırmacıya adanın ismini İmroz olarak kullanma şartını koyduğunu belirtmiştir.

Doktora tezi için alan araştırmasına başladığımda özellikle yaşlı insanların Türkçe gerçekleşen görüşmelerde sıklıkla *Gökçeada*'yı ya da köylerin Türkçe isimlerini kullanmaları dikkatimi çekmişti. Bense en başından beri bu hassasiyetin farkında olarak yalnızca İmroz ismini kullanmaya özen göstermiştim. Bundan kaynaklı birkaç defa adalılar memnuniyetle "aferin" dedikleri de olmuştur. Kendi aralarındaki konuşmalarda ise, ki ilerleyen zamanlarda benimle yaptıkları konuşmalarda da olduğu gibi, ya "vatan/memleket" anlamına gelen "patrida" diyorlar ya da İmroz olarak bahsediyorlardı. Benzer şekilde köyleri de Yunanca isimleriyle zikrediyorlardı. Ama kesinlikle *Gökçeada*'yı kullanmıyorlardı. Belki de *İmroz* isminin kullanılması, özellikle de yabancılar tarafından kullanılması, adanın geçmişinin bilindiğine ve yaşananların farkında olunduğuna dair bir işaret gibi de görülüyordu.

Gökçeada isminin varlığının adalılar tarafından yok sayıldığı ya da inkâr edildiği düşünülmemelidir. Burada adalıların refleks olarak koydukları tepki, yaşanan travmatik olayların neticesi olarak durumu kabullenememedir. Adada yeniden açılan lisenin yöneticisi olan Maki, evindeki 1950'lerden kalma haritada da adayı gösterirken adanın ismini işaret ederek "nostaljik" bir şekilde, *Gökçeada* isminin hiçbir yerde geçmediğini, uydurulmuş bir ismin adaya verildiğini söylemişti. Gerçekten de adanın ismi Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri kullanılan Bozcaada'ya uygun düşecek şekilde değiştirilmiştir.

Adalılar açısından *İmroz*'dan *Gökçeada*'ya giden süreç adada uygulanan politikalarla başlamıştı. Yukarıda da değinildiği gibi, homojen Rum nüfusa "rakip" şekilde

1945 yılından itibaren önce Karadeniz Bölgesinden insanların adada iskân edilmeleri köylülerin topraklarının kamulaştırılması, adada *Açık Ceza Evi*'nin açılması ve buranın mahkûmlarının “münferit olmayan” saldırıları “Gökçeada”nın İmrozlulardaki anlamıdır. Masum görünen bu isim, yani Gökçeada, bütün bu uygulamaların bir sonucu, bir “çıktısı” olarak görülmektedir. *Gökçeada*, birçok İmrozlu için adadan ayrılmanın, “memleketten koparılmanın” adıdır.

Bu duruma paralel olarak, çok net ve yaygın bir durum olmamakla birlikte, *İmrozlu* ve *Gökçeadalı* ayrımı olduğu da alandan edinilen bir bilgidir. Genel hatlarıyla, adanın yerli Rum halkı *İmrozlu*, devlet desteğiyle ve/veya Rumların ardından adaya yerleşenler ise *Gökçeadalı* olarak isimlendirilmektedir. Annesi *Agioi Theodoroi/Zeytinli* köyünden olan Mihalis, adadaki bir Türk arkadaşının, “bizler Gökçeadalıyız, asıl sizler İmrozlusunuz” şeklinde bir cümle kurduğunu aktarmıştı. Bu söylem, bir bakıma etno-kültürel sınırların da ifadesi olarak okunabilir. Adaya Trabzon Şahinkaya'dan, Muğla Milas ve Yatağan'dan gelenler adanın göçmenleridir. Bunların yanında Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalan Türklerin bir kısmı da adaya yerleşmiştir. Sonradan gelenler için Şahinkaya, Uğurlu, Şirinköy gibi yeni yerleşim yerleri inşa edilmiştir. Aynı yerlerden göç edenler birlikte iskân edildiğinden kendi içlerinde kimlikli bağlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla “Gökçeadalı” ifadesi bir bakıma Rumlar dışında kalan “göçmenler”i işaret etmektedir. Ancak bu ifadenin homojen bir topluluğu göstermediğini akıld tutmak gerekir.

Bu noktada, İmroz'da yaşanan süreçle ilgili olarak adanın demografik değişimine yakından bakmak konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. İmroz'un değişen nüfusuna dair bilgileri Selver Özözen Kahraman'ın (2005) çalışması ayrıntılı olarak vermektedir. II. Mahmut döneminde, 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımında ada nüfusu “cizye ve bedel-i askeriyeye tabi gayrimüslim nüfus” içerisinde yer alan reaya olarak tanımlanmıştır. Anlaşılacağı üzere o yıllarda adada hiç Müslüman ya da başka milletten (Ermeni, Yahudi, Kıpti) insan bulunmamaktadır. Bu Rum nüfus homojenliği uzun yıllar devam etmiştir. Ada nüfusu 1950 yılında 6125 Rum 200 Türk (yaklaşık %97'si Rum), 1960 yılında 5487 Rum ve 289 Türk (yaklaşık %95'i Rum) şeklindeydi. Ancak 1970 yılına gelindiğinde nüfusta derinden bir değişim yaşanmıştır. Rum nüfusun neredeyse yarısı adadan ayrılırken, devlet buraya yeni iskanlar yapmıştır. Bu sayede ada nüfusu 2576 Rum ve 4020 Türk şeklinde olmuştur (Kahraman, 2005). Bu da ada demografisinde Rumların %40 yoğunluğa sahip olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, tesadüfi olmayacak şekilde, adanın ismi de aynı yıl Gökçeada olarak Türkçeleştirilmiştir. Henüz 1970'li yılların başında, adanın ismi henüz değiştirilmişken, Cengiz Orhonlu (1972) şu satırları yazmıştır:

Bütün bu faydalı eserler semeresini vermeye başlamış, ada nüfusu arttığı gibi Türklerin nüfus nispeti büyük bir süratle yükselmeye başlamıştır. On, onbeş yıl önce nüfusun ancak yüzde 10 ile 20 arasında bir kısmı Türk iken, son sayımda 6786 kişi olarak tespit edilmiş olan Gökçe Ada nüfusunun bugün yarısını Türkler teşkil etmektedir.

Takip eden yıllarda, “bu faydalı eserler” etkisini sürdürmüş, Rum nüfus azalmaya devam etmiş ve 2000'li yıllarda adada yaklaşık 250 Rum kalmıştır. Gelen ve giden insanlarla birlikte sadece adanın ismi, demografisi değil aynı zamanda belleği de değişmiştir.

İsim değişikliği ve Bellek

Bellek hatırlama, hatırlamama ve unutma eylemlerini birlikte barındırır. Bilişsel olarak insanın gördüğü, duyduğu, tattığı, hissettiği her şeyi zihin kayıt altına almaktadır. Ancak bu bilgiler sürekli zihnin çalışması içerisinde aktif değildir, olamaz da. Bu sebeple hatırlanma bilginin aktif hale gelmesi olarak tanımlanabilir. Çağrılan bilginin aktif hale gel(e)memesi ise unutmak değil hatırlamamaktır. Çünkü “unutma” o bilginin kaybolma halidir. Zaman zaman toplumlar ve erk yapıları unutmanın gerçekleşmesi için uygulamalar gerçekleştirilebilir. Örneğin din değiştiren ya da asimile olmuş gruplar yeni nesillere bu bilginin aktarılmasını sağlayabilir. Devletler ise bunu zaman zaman kendi iktidar alanları içerisinde ihtilaf halinde bulunduğu ya da kendi ideolojisi ile uyumlu görmediği unsurlar için uygulayabilir. Yer adlarının değiştirilmesi bir unutturma politikasıdır. Başka bir ifadeyle “belleğe müdahaledir” (Gülbetekin, 2017).

Diğer taraftan bu durum, bir karşıtlık yarattığından “eski” duruma gelmiş olanın bellek uyaran haline gelmesine sebep de olmaktadır. Bu da kaybedilenin ya da üstü örtülenin, politik olarak unutulması hedeflenirken, işlevsel olarak bir hatırlatıcıya dönüştürmektedir. Dolayısıyla değiştirilen yer adı, aidiyet hissedenler tarafından tekrarlanarak, bellekte süreklilik kazanmakta, bir bakıma unutmaya karşı “direniş” alanına dönüşmektedir. Boym'un (2009) ifade ettiği gibi, “Evde olduğumuzda ev hakkında konuşma ihtiyacı duymayız.”

Artık “olun(a)mayan” bir durum olan göçte gidilen ya da baştan kurulan yerleşim yerlerde, gelinen şehirlerin isimlerinin önüne “yeni” eklenerek kullanılması bu duruma paralel bir uygulamadır. Avrupalıların 16. yüzyılda bu alışkanlığı edindiğini söyleyen Benedict Anderson (2009), bu insanların gittikleri yerlere “Yeni” ifadesi vererek orayı “eski” kılmış olduklarını belirtir. Böylelikle “nostaljik” bir bağ kuran göçmen, kolektif belleği diri tutarak kimliğini sağlama almış olmaktadır. Bu

şekilde yerleşim yeri isimlendirmelerini Yunanistan'da sıkça görmek mümkündür: *Nea Symirni* (Yeni İzmir), *Nea Kesperia* (Yeni Kayseri), *Nea Artaki* (Yeni Erdek) gibi. Bu şekilde isimlendirilen yerler büyük oranda Lozan Antlaşması sonucu göç etmek zorunda kalan mübadillerin yerleşim bölgelerine aittir. Böylesi isimlerin kullanılmasını, yukarıda değinildiği gibi grup kimliğine bir gönderme taşımanın yanında, artık ana toprağın kaybedilmişliğinin kabulü olarak görmek de mümkün. Bu yorumun kaynağı ise İmrozluların bu konudaki düşünceleridir. Onlara Atina'da yoğun şekilde yaşadıkları bir yerleşim yerine *Nea Imbros* (Yeni İmroz) ismi vermek için herhangi bir girişimleri olup olmadığını sorduğumda, böyle bir isteklerinin olmadığı cevabını almıştım. Çünkü İmrozlular kendi durumlarını, mübadillerden farklı görmektedirler. Onların ifadesiyle, "İmroz kaybedilmiş bir yer değil. Hâlâ gidip geldiğimiz, köylerimizin olduğu, akrabalarımızın yaşadığı, bizim vatanımız olan yerdir." Ayrıca birçok İmrozlu hâlâ Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını taşımaya devam etmektedir. Bu sebeple İmroz uzak, ulaşılmaz bir yer değil onlar için. Böylesi bir açıklama karşısında İmroz'un, üstüne geçirilmiş "Gökçeada" kılıfına rağmen, yaşayan ve yaşanan bir toprak olduğunu söylemek abartı olmayacaktır.

Sonuç

İmroz'da yaşanan demografik değişim, adanın yapısını derinden etkilemiştir. Önce devlet politikalarıyla başlayan ve göçlerle devam eden süreç günümüz Gökçeada'sını ortaya çıkarmıştır. Bir dönem Rum varlığının azaldığı ada günümüzde İmroz adıyla turistik bir yere dönüştürülmüştür. Ancak yerel halk için İmroz'un anlamı değişmemiş, kimliklerinin ve belleklerinin merkezi konumunu sürdürmüştür.

Sonuç olarak, bir yerleşke isminin kimliğin, belleğin ve geleneğin sembolik taşıyıcı pozisyonu vardır. Bir kelimeyle isimlendirilen coğrafya yalnızca resmî bir kaydın ifadesi değildir. Yer ismi iktidar mekanizmaları açısından bir güç göstergesi, uygunsuz bir geçmişe çekilen bir sünger ya da bir tarihin icadı olurken, diğer kesimler için bir bellek, bir kimlik unsuruna dönüşebilir. *İmroz* ve *Gökçeada* üzerinden de bu iki kesimin çatışmalarını görmek mümkündür. Etnograf içinse yer adı, araştırma konusuyla ve özneleriyle kurulacak ilişki için bir başlangıç noktası olabilir.

Kaynakça

- Alexandris, A. (1980). Imbros and Tenedos: a study in Turkish attitudes toward two ethnic Greek island communities since 1923. *The Journal of the Hellenic Diaspora*, 7(1), 5-31.
- Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, 5. Baskı. İ. Savaşır (Çev.). Metis Yayınları.
- Azaryahu, M., ve Golan, A. (2001). (Re)naming the landscape: the formation of the Hebrew map of Israel 1949-1960.

Journal of Historical Geography, 27(2), 178-195. <https://doi.org/10.1006/jhge.2001.0297>

- Beşe Erginsoy, G. (2006). *Adahlar: İmroz'dan Gökçeada'ya*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Birkalan Gedik, H. (2010). İççedir ötekilik halleri: Festival ve mit arasında Imbros'da hatırlamak ve unutmak, *Folklor/Edebiyat*, 16(62), 7-28.
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. F. B. Aydar (Çev.). Metis Yayınları.
- Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi düşünce ve sömürge dünyası*. S. Oğuz (Çev.). İletişim Yayınları.
- Çoban, M. (2013). Toplumsal hafıza ve siyasal dönüşümler bağlamında mekân isimlerinin önemi: Türkiye örneği. *Uluslararası katılımlı 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi bildiriler kitabı*, 3, 667-675.
- Gökçeer, F. (1984). İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürü Fikri Gökçeer'in konuşması. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri* (s. 1-5). Başbakanlık Basımevi.
- Hall, S. (1998). Kültürel kimlik ve diaspora, içinde *Kimlik- topluluk, kültür, farklılık*, (İ. Sağlamer, çev.), Sarmal yayınevi, 173-191.
- Hobsbawn, E. J. (1995). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik: Program, mit, gerçeklik*, 2. Baskı. O. Akinhay (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Koraltürk, M. (2013). Milliyetçi bir refleks: Yer adlarının Türkleştirilmesi, *Toplumsal Tarih*, (117), 98-99.
- Nişanyan, S. (2011). *Hayali coğrafyalar: Cumhuriyet döneminde değiştirilen yer adları*. TESEV Yayınları.
- Orhonlu, C. (1972). Gökçe ada (İmroz), *Türk Kültürü*, (112), 223-229.
- Öktem, K. (2008). The nation's imprint: Demographic engineering and the change of toponymes in republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies*, (7). <https://doi.org/10.4000/ejts.2243>
- Özözen Kahraman, S. (2005). Gökçeada'da göçlerin nüfus gelişimi ve değişimi üzerine etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(2), 39-53.
- Schacter, D. L. (2010). *Belleğin izinde: Beyin, zihin ve geçmiş*. E. Özgül (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). *Küreselleşme çağında milliyetçilik*. D. Kömürcü (Çev.). Everest Yayınları.
- Tansuğ, F. (Ed.) (2012). *İmroz Rumları - Gökçeada üzerine*. Heyamola Yayınları.

2021. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.